

การเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมและคติความเชื่อ การเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ อารักษ์เมืองเชียงใหม่

อาสา คำภา

สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ABSTRACT

This research studies on the changes of the feast for the spirits of Phusae Yasae by analyzing the myth, the historical document together with the depth interview and participation observation. It reveals that Pusae Yasae has been one of the ancient Arag, Phemoung, Jainban jainmoung which oldest and important of Chiang Mai. In the part the feast for Pusae Yasae is, originally, a part of the ritual for the City Spirits that guard Jainban Jainmoung, Chiang Mai. This ritual is linked to the tradition of the Lua who is an original ethnic tribe of the region of Southeast Asia. In addition, the ritual also reflected the cultural combination between folklore and Buddhism, between the the old native and the native who accept higher culture, to the extent where the ritual itself had become a custom of the people of Chiang Mai City in the ancient time, once, had been a part of the ceremony for the city spirit of Chiangmai during the 8th – 9th month (the lunar Lanna month). In the late nineteenth century, the effect from the national centralization policy, the feast for the spirit ritual and worship has to be demolished and gradually faded away. Nowadays the ceremony has to be practiced only among local people organization in the forest area near Doi Kham. The gimmick of the ceremony is widely known to the outsider on eating raw meats by the medium (Mah Khee) In conclusion, the sprits ritual and worship have to be changed according to the host of the ritual, the medium, the external medias and the political authorities

Keywords: *Ritual folk beliefs, Mediums, Male - Female Guardian Spirits, Chiangmai, Feast for The Spirits*

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาศึกษาความเปลี่ยนแปลง ของพิธีกรรมและคติความเชื่อเรื่องปู่แสะย่าแสะ รวมถึงปรากฏการณ์ที่อยู่แวดล้อมพิธีกรรม โดยมีวัตถุประสงค์หลัก 3 ข้อ คือ 1) ศึกษาความเป็นมา พัฒนาการ และการสืบทอดของพิธีกรรมและคติความเชื่อการเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ 2) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมและคติความเชื่อการเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะจากอดีตถึงปัจจุบัน และ 3) ศึกษาเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมและคติความเชื่อการเลี้ยงผีผ่านกรณีศึกษา นี้ เพื่อการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมดังกล่าว

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการวิจัย ผู้วิจัยใช้ทฤษฎี หน้าที่นิยม (Functionalism) กับ แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (cultural ecology) ในการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ การปรับเปลี่ยนและการดำรงอยู่ ของตัวพิธีกรรมนี้ ที่ไม่เคยเลือนหายไปในประวัติศาสตร์ แม้สภาพบริบททางสังคม เงื่อนไขภายใน ปัจจัยภายนอกจะเปลี่ยนไปเพียงใดก็ตาม ในส่วนของการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการเก็บข้อมูล 2 ส่วน ส่วนแรก คือ การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง (documentary data) อาทิ ตำนานวัด ตำนานพื้นเมือง เอกสารจดหมายเหตุ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และบทความที่เกี่ยวข้อง ส่วนที่สองคือ งานศึกษาภาคสนาม (field work) ใช้วิธีการสัมภาษณ์ เน้นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) และ การสังเกตซึ่งใช้ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non - participant observation) ทำการเก็บข้อมูลช่วงระหว่างปี 2550 – 2552 รวมถึงสืบค้นข้อมูลจากภาคสนามที่สืบทอดไปได้เก่ากว่านั้น

ผลการศึกษา

จากการศึกษาพบว่า เรื่องราวปู่แสะย่าแสะมีปรากฏอยู่ทั้งในเอกสารโบราณและมุขปาฐะชาวบ้าน คำโคลงเรื่องปู่แสะย่าแสะกล่าวว่าแต่เดิมปู่แสะย่าแสะเป็นยักษ์ชอบกินเนื้อคนอาศัยอยู่กับลูกที่ดอยคำ วันหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จมาพบกับเหล่าสาวก ยักษ์ทั้งสามก็จะจับกินแต่พระพุทธเจ้าทรงแสดงบุญบารมีแผ่เมตตาทำให้ยักษ์ทั้งสามกลัวเกรงยอมรับศีลห้า อย่างไรก็ตามด้วยวิสัยความเป็นยักษ์ ปู่แสะย่าแสะ จึงขอเปลี่ยนจากการกินคนเป็นกินควายแทน ขณะที่ลูกชายปวราณาตนขอออกบวช จากตำนานดังกล่าวจึงเป็นที่มาของประเพณีเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะที่มีการฆ่าควายสังเวยเป็นประจำทุกปี ในช่วงเดือน 9 เหนือ โดยที่ปู่แสะจะมีการเลี้ยงที่ดอยเงิน หรือดอยสุเทพ ขณะที่ย่าแสะเลี้ยงที่ ดอยคำ

เค้าโครงเรื่องปู่สะย่าสะเป็นไปในลักษณะเดียวกับตำนานต่างๆ ที่มีปรากฏอยู่ในภูมิภาคอุษาคเนย์ ซึ่งมักกล่าวถึงการเผชิญหน้ากันระหว่างพระพุทธรูปเจ้ากับ ยักษ์ นาค หรือมนุษย์ ต่างๆ ซึ่งตีความได้ถึงชนพื้นเมืองหรือความเชื่อดั้งเดิม (ความเชื่อเรื่องผี) ที่ปะทะประสานกับวัฒนธรรม ฮินดู - พุทธ อันเป็นความเชื่อใหม่จากภายนอก หากพิจารณาในมุมมองตำนานพุทธศาสนาท้องถิ่นจะพบว่าเค้าโครงเรื่องปู่สะย่าสะ มีความสอดคล้องกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก ซึ่งเป็นเรื่องราวการเผยแผ่พุทธศาสนาโดยองค์พระศาสดาในอาณาบริเวณที่เป็นเขตรัฐไท ตั้งแต่สิบสองปันนาเรื่อยลงมาจนถึงล้านนา ล้านช้าง และการมีพุทธทำนายเรื่องการตั้งบ้านเมือง การสถาปนาพุทธศาสนา และประทานพระธาตุหรือรอยพระพุทธรูปไว้ตามบ้านเมืองต่างๆ โดยที่ปู่สะย่าสะได้กลายมาเป็นผู้รักษาพระเกศธาตุของพระพุทธรองค์ อีกทั้งคอยปกป้องคุ้มกันอันตรายแก่ชาวบ้าน トラบเท่าที่ยังได้รับการเล็งดูเช่นสังเวย

ตำนานปู่สะย่าสะยังมีคำอธิบายที่สามารถเชื่อมโยงได้กับเรื่องราวของลัวะ ซึ่งเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมในภูมิภาคอุษาคเนย์ตอนบน ดังจะพบว่าในตำนานพระธาตุต่างๆ รวมถึงตำนานเกี่ยวกับการสร้างโลก มักมีการกล่าวถึงลัวะสองผิวเมีย หรือพิธีกรรมฆ่าควายเลี้ยงผีของชาวลัวะที่ปรากฏในปัจจุบันก็อาจเชื่อมโยงกับพิธีเลี้ยงผี ปู่สะย่าสะที่มีการฆ่าควายด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ เรื่องราวปู่สะย่าสะยังเชื่อมโยงกับตำนานพื้นเมืองในยุคก่อนประวัติศาสตร์ล้านนา เช่น เหตุการณ์สงครามระหว่างพระนางจามเทวีปฐมกษัตริย์แห่งหริภุญชัยกับขุนหลวงวิรังคะกษัตริย์ลัวะองค์สุดท้าย ซึ่งตีความได้ถึงการปะทะประสานระหว่าง ความเชื่อดั้งเดิม - ชนพื้นเมือง (ลัวะ) กับ ความเชื่อใหม่ - กลุ่มชนที่มาจากใหม่ (เม็ง) ได้เช่นกัน ทั้งนี้พบว่าในพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่สะย่าสะนั้น มีปรากฏรายชื่อผีและหอผีของขุนหลวงวิรังคะที่จะต้องได้รับการเลี้ยงในคราวเดียวกันด้วย

ครั้นเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ล้านนาภายใต้การปกครองของชนชั้นนำที่เป็นคนไท (ราชวงศ์มังราย) พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่สะย่าสะ ดูจะสะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานกลมกลืนระหว่างกลุ่ม ลัวะ - ไท ได้เป็นอย่างดี ดังจะพบว่าแม้จะเป็นพิธีกรรมของลัวะ หากแต่คนไทก็รับคติความเชื่อนี้มาปฏิบัติอาจเป็นด้วยเพราะจำนวนคนที่มีน้อยกว่าในช่วงแรก คนท้องถิ่นดั้งเดิมเช่นลัวะจึงยังคงเป็นประชากรกลุ่มหลักของอาณาจักรล้านนา หรือด้วยทัศนคติการยอมรับอดีตผู้นำท้องถิ่นหรือผู้อยู่มาก่อนเข้าเป็นสังเขตบุพชาของตน ปู่สะย่าสะที่เป็นดังผีบรรพบุรุษหรือต้นตระกูลของลัวะจึงได้รับการบูชาสืบต่อมาในฐานะ อารักษ์ ผีเมือง/เจนนบ้านเจนเมือง ของเชียงใหม่ ดังมีปรากฏอยู่ในเอกสารตำนานหลายชิ้นที่ทำให้เชื่อได้ว่าพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่สะย่าสะได้รับการปฏิบัติในช่วงสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839 - 2101) และมีความเป็นไปได้ว่าพิธีกรรมนี้ยังคงได้รับการปฏิบัติสืบมาในสมัยภายใต้การปกครองของพม่า (พ.ศ. 2101 - 2317) ด้วยเหตุที่พมามีได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองล้านนา กระทั่ง

ถึงยุคสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน หลักฐานเกี่ยวกับพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะมีปรากฏชัดเจนมากขึ้น เช่น คำอัญเชิญปู่แสะย่าแสะ ที่ระบุได้ว่าเขียนขึ้นในสมัยพระยาคำฝั้นหรือเจ้าหลวงเศรษฐีคำฝั้น (พ.ศ. 2366 - 2368) โดยที่คำอัญเชิญนี้ยังคงใช้มาจนถึงปัจจุบัน

ในช่วงสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนเช่นกัน ที่ชื่อปู่แสะย่าแสะปรากฏอยู่ในฐานะ ผีเมือง/เจนนบ้าน เจนเมือง โดยที่เจนนบ้านเจนนเมืองนี้มีทั้ง รายชื่อบรรพบุรุษที่นับแต่สมัยราชวงศ์มังรายลงมา รวมถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นสถานที่ ณ จุดต่างๆ ทั้งในและนอกเมืองเชียงใหม่ ซึ่งจะต้องได้รับการปลีกรรมบูชา (มีทั้งการฆ่าและไม่ฆ่าสัตว์สังเวย) เป็นประจำทุกปีในช่วงเวลาของการเลี้ยงผีเมือง (ช่วงประมาณเดือน 8 ถึงเดือน 9 เหนือ ก่อนฤดูกาลเพาะปลูก) เพื่อความสุขสวัสดิ์ของบ้านเมือง ทั้งนี้หากพิจารณาในแง่ อุดมการณ์ การเลี้ยงผีเมือง/เจนนบ้านเจนนเมืองที่มีการฆ่าสัตว์สังเวย ด้านหนึ่งยังสะท้อนถึงบทบาทของผู้ปกครองที่สามารถแปรเปลี่ยนพลังความรุนแรงให้เป็นความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง อีกทั้งยังแสดงถึงอำนาจสั่งการในฐานะมุลนายสูงสุด ที่จะบันดาลให้เกิดพิธีกรรมการเลี้ยงอย่างพร้อมเพรียงกันด้วยการตั้งผู้รับผิดชอบการเลี้ยง ณ จุดต่างๆ

สำหรับปู่แสะย่าแสะนั้น ปู่แสะจะเป็นเสมือนอารักษ์/เจนนบ้านเจนนเมือง ที่ประจำอยู่ ณ ดง ริม ลำห้วยผายหินเชิงดอยสุเทพ ขณะที่ย่าแสะอยู่ในดงทางด้านทิศตะวันออกของดอยคำ ไม่ห่างจากห้วยแม่เหียะ ทั้งนี้ หอผีปู่แสะ บริเวณดงไม้เชิงดอยสุเทพนั้นยังมีปรากฏมาจนกระทั่งช่วงทศวรรษ 2500 ก่อนที่หอผีนี้อาจจะถูกรื้อออกไปเมื่อพื้นที่ดงถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และทำให้ทั้งสอง (ปู่แสะย่าแสะ) ถูกนำมาเลี้ยงรวมกันที่ดงย่าแสะเชิงดอยคำ ตำบลแม่เหียะ นอกเมืองเชียงใหม่ ในขณะที่เดียวกันควรกล่าวด้วยว่าก่อนหน้านี้การปลีกรรมบูชาอารักษ์ ผีเมือง/เจนนบ้านเจนนเมือง ณ จุดต่าง ๆ ของเมืองเชียงใหม่ได้ค่อย ๆ ปลายนาการไป อันเป็นผลจากกระบวนการรวมศูนย์อำนาจ นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ที่ทำให้เจ้านายท้องถิ่นหมดสิ้นอำนาจ ทั้งอำนาจในแง่อุดมการณ์ (แปรความรุนแรงให้เป็นความอุดมสมบูรณ์) และอำนาจควบคุมสั่งการในฐานะมุลนายสูงสุดของเมืองที่จะอุปถัมภ์ เพื่อให้เกิดพิธีกรรมเลี้ยงผีที่ยิ่งใหญ่พร้อมเพรียงได้ อีกทั้งรัฐบาลสยามเองก็ปรารถนาที่จะให้เลิกพิธีกรรมในเชิงผี ที่ดูจะเป็นอุดมการณ์เฉพาะกลุ่มและเป็นโลกทัศน์ที่แบ่งแยกระหว่างคนท้องถิ่นกับอำนาจรัฐบาลกลางจนเกินไป พร้อมกันนี้ก็แทนที่ด้วยพิธีกรรมทางพุทธศาสนาซึ่งมีลักษณะเป็นศาสนา มวลชนมากกว่า

อย่างไรก็ตามร่องรอยของพิธีกรรมการเลี้ยง อารักษ์ ผีเมือง/เจนนบ้านเจนนเมือง ณ จุดต่างๆ หาได้หมดสิ้นไปเสียทีเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุดที่อยู่นอกเขตตัวเมืองที่อำนาจส่วนกลางมิได้มีผลเข้าไปเปลี่ยนแปลงมากนัก ที่สำคัญคือ ผี/สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และพิธีกรรมซึ่งในอดีตเคยสัมพันธ์อยู่กับมิติการเลี้ยงในระดับเมืองนั้นได้เลื่อนไหลกลายเป็น ผี/สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประจำท้องถิ่นแทน ดังเช่น เจ้าหลวงคำ

แดงของชาวบ้านแถบอำเภอเชียงดาวหรือปู่สะย่าสะของชาวแม่เหียะ และสิ่งนี้เองคือเหตุผลที่ทำให้พิธีกรรมดังกล่าว สามารถดำรงสืบต่อมาได้โดยองค์กรชาวบ้าน พิธีเลี้ยงผีปู่สะย่าสะที่ดอยคำตำบลแม่เหียะ จึงนับเป็นร่องรอยของพิธีเลี้ยงผีเมืองเชียงใหม่ในอดีต ทั้งนี้ตามประวัติของพิธีกรรมที่เป็นคำบอกเล่าชาวบ้าน กล่าวว่าเจ้าอินทวิชยานนท์เจ้าเมืองเชียงใหม่องค์ที่ 7 ได้มอบหมายให้ แสนวิเศษ ทำหน้าที่เป็นตั้งข้าวประกอบพิธีเลี้ยง ณ จุดดอยคำ โดยที่หลังจากนั้นลูกหลานในตระกูลแสนวิเศษจะมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมนี้โดยตลอด

ชาวแม่เหียะเรียกขานพิธีเลี้ยงผีปู่สะย่าสะอย่างง่ายว่า “เลี้ยงดง” ตามสถานที่ตั้งของหอผีใน “ดงย่าสะ” ซึ่งยังคงภูมิโนทัศน์ของความเป็นดงไม้รกครึ้มแม้ในปัจจุบัน ณ อาณาบริเวณนี้เรื่องเล่ามุขปาฐะชาวบ้านเกี่ยวกับสถานที่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และอภินิหารต่างๆ ล้วนเชื่อมโยงกับตำนานปู่สะย่าสะ ขุนหลวงวิรังคะและพระนางจามเทวี ไม่ว่าจะเป็น ถ้าคำ หินช้าง ดอยคำ ดอยเหล็ก ชับเน้นให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากมีปู่สะย่าสะและลูกหลานบริวารคอยปกป้องรักษาอยู่ เรื่องเล่าและความเชื่อเกี่ยวกับปู่สะย่าสะเป็นที่รับรู้แก่ชาวแม่เหียะทั่วไป หากแต่อาจแตกต่างกันไปซึ่งรายละเอียดและสำนวน โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบระหว่างหมู่ผู้คลุกคลีลงในพิธีกรรมเช่นคนในตระกูลแสนวิเศษ กับคนรุ่นหนุ่มสาวที่อยู่ในวัยกลางคน ชาวบ้านทั่วไปรับรู้และสืบทอดในความเชื่อที่ว่า หากประกอบพิธีกรรมเลี้ยงอย่างสม่าเสมอและถูกต้อง เมื่อปู่สะย่าสะพอใจก็จะช่วยปกป้องรักษาชาวบ้านให้น้ำฟ้า น้ำฝนบริบูรณ์ แต่หากไม่ประกอบพิธีหรือเลี้ยงแล้วปู่สะย่าสะไม่พอใจ ฝนฟ้าจะไม่ตกตามฤดูกาล การเจ็บป่วยล้มตายจะเกิดขึ้นเป็นสัญญาณว่าปู่สะย่าสะกำลังกลับมาทรมานคน

ความเชื่อเกี่ยวกับปู่สะย่าสะของชาวบ้านดูจะเน้นไปที่เรื่องปู่สะย่าสะเป็นผู้ให้น้ำ ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวบ้านที่ (เคย) ดำรงอยู่ในสังคมเกษตร ความคาดหวังในอนาคตเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์และการพยากรณ์ล้วนปรากฏอยู่ในปฏิบัติการของพิธีเลี้ยงดง ไม่ว่าจะเป็นทิศทางการตายของควาย การแกว่งพระบฏ ฝนที่ตกในพิธี หลายอย่างสะท้อนให้เห็นว่าการพยากรณ์อยู่ภายใต้โลกทัศน์มุมมองของชาวแม่เหียะเอง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าปู่สะย่าสะในสายตาชาวบ้านมีความเป็น ผี/สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของท้องถิ่นมากกว่าการเป็น อารักษ์ ผีเมือง/เจนนบ้านเจนมืองเชียงใหม่ นอกจากนี้ความเชื่อสำคัญชุดหนึ่งของชาวบ้านก็คือความ “เฮี้ยน” ของปู่สะย่าสะ เช่น การลงโทษผู้ที่มาลักเนื้อ ผู้ที่แอบลักตัดไม้ในดง หรือผู้ที่พุดจาบหลุมให้ถึงแก่ชีวิต สิ่งนี้ทำให้ปู่สะย่าสะและพิธีเลี้ยงดงในสายตาชาวบ้านเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ และมีความน่ากลัวอยู่ไม่น้อยโดยที่เรื่องเล่าลักษณะนี้ยังคงมีปรากฏอยู่ตลอด

แต่เดิมการจัดการพิธีเลี้ยงดงนั้นเป็นไปโดยองค์กรชาวบ้านที่ประกอบไปด้วย ผู้หญิงในตระกูลแสนวิเศษที่สืบทอดหน้าที่ดาดครัว (เตรียมข้าวของเครื่องเซ่นเพื่อใช้ในการเลี้ยงผี) มาแล้วถึง 3 ชั่วรุ่น

(จากยายถึงหลาน) ผู้ประกอบพิธีกรรมหรือ ตั้งข้าว ซึ่งจะถูกลีอกโดยผู้หญิงในตระกูลแสนวิเศษ ผู้นำชุมชนอันได้แก่ พ่อหลวง (กำนัน) แก่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) มีหน้าที่แจ้งข่าวให้ชาวบ้านทราบ และหน้าที่หลักคือฮอมเงิน (รวบรวมเงิน) เพื่อซื้อควาย รวมถึงดูแลเรื่องการจัดเตรียมสถานที่ และเตรียมการแห่พระบฏ นอกจากนี้ชาวบ้านอื่น ๆ โดยเฉพาะผู้ชายจะช่วยเหลือในเรื่องถางดง แปะหน้อย ฆ่าควาย และแห่พระบฏ อย่างไรก็ตามองค์กรชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ขับเคลื่อนพิธีกรรมจริงๆ มักเป็นชนกลุ่มเดิมๆ คือผู้ใกล้ชิดกับคนในตระกูลแสนวิเศษซึ่งมีจำนวนไม่มากนักและโดยมากจะอยู่ที่บ้านป่าจี้ ขณะที่คนในตำบลจะมีส่วนร่วมในเรื่องการฮอมเงิน อย่างไรก็ตามหากพิจารณาการจัดการพิธีเลี้ยงดงโดยองค์กรชาวบ้านจะพบว่าสิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความสามัคคี ทุกฝ่ายต่างมีหน้าที่เพื่อยังผลให้เกิดกิจกรรมที่ไม่สามารถลงมือทำคนเดียวได้ สอดคล้องกับแนวคิดหน้าที่นิยม อีกทั้งในสังคมเกษตรการฆ่าควายสักตัวไม่ใช่เรื่องง่ายเพราะควายเป็นสัตว์มีราคาจะกระทำได้อีกต่อเมื่อเป็นความร่วมมือของคนในชุมชน ซึ่งต่างมีความปรารถนาเดียวกันคือความอุดมสมบูรณ์ในอนาคตอันไกล ขณะเดียวกันพิธีกรรมก็มีหน้าที่เป็นกลไกในการลดความตึงเครียด ความกังวลร่วมกันของคนในชุมชน เมื่อวิกฤติทางสังคมถูกแก้ไขได้สังคมจึงสงบ ราบรื่น มีคุณภาพและดำเนินต่อไปได้ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดแบบหน้าที่นิยมเช่นกัน

สำหรับสิ่งที่ดูจะขาดไม่ได้สำหรับพิธีเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะก็คือ ม้าขี่และการลงทรงโดยที่เมื่อก่อนกล่าวกันว่าผีที่เป็นเสมือนประธานในการลงทรงคือย่าแสะด้วยเพราะว่าสถานที่แห่งนั้นคือดงย่าแสะ ดังนั้นการลงทรงย่าแสะจึงมีมาก่อนที่จะเริ่มมีผียักษ์ลงมากินเครื่องเซ่น ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงราวทศวรรษ 2500 - ต้น 2510 และจะทวีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ จนขับเบียดย่าแสะให้หายไป สิ่งนี้ยังเป็นเงื่อนไขที่ทำให้พิธีกรรมนี้มีความโดดเด่นในแง่ความแปลกประหลาดพิสดาร (Exotic) นอกจากนี้เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้พิธีกรรมมีความโด่งดังขึ้นมานั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นผลจากการเข้าไปสู่ชุมชนของบรรดานักวิชาการนับตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 2520 ตามมาด้วยการเข้าไปของสื่อ โดยที่หลังจากนั้นไม่นานพิธีเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะก็ออกรายการโทรทัศน์นับตั้งแต่ราวต้นทศวรรษ 2530 และยังคงได้รับความสนใจจากสื่ออย่างต่อเนื่อง

กระนั้นในช่วงที่พิธีเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะเริ่มมีชื่อเสียงโด่งดัง (ราวทศวรรษ 2530) ควรกล่าวด้วยว่าสภาพแวดล้อมแบบสังคมชนบทของแม่เหียะได้เปลี่ยนไป การทำนาและความจำเป็นในการใช้น้ำจากห้วยแม่เหียะของชาวบ้านลดลง งานรับจ้าง และการทำงานในเมืองเข้ามาแทนที่ภาคการเกษตร การเติบโตและการขยายตัวของเมืองเชียงใหม่ก่อให้เกิดบ้านจัดสรรชานเมืองและประชากรกลุ่มใหม่ที่รุกคืบเข้ามาในปริมณฑลพื้นที่ของชาวบ้านเดิม องค์กรชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ขับเคลื่อนพิธีกรรมเริ่มประสบปัญหา ผู้นำชุมชนไม่สามารถระดมชาวบ้านได้ ด้วยว่าพิธีกรรมหาได้สัมพันธ์กับวิถีชีวิตในความเป็นจริงของพวกเขาอีกต่อไปไม่ การเข้ามามีบทบาทนำขององค์กรบริหารส่วนตำบลในฐานะผู้จัด/เจ้าภาพ

ช่วงทศวรรษ 2540 อาจแก้ไขปัญหาคาความผูกพันขององค์กรชาวบ้านแบบเดิมและช่วยต่ออายุพิธีกรรมดังกล่าวให้คงอยู่ต่อมา

ช่วงทศวรรษ 2540 อาจกล่าวได้ว่าพิธีเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะได้กลายเป็นพิธีเลี้ยงผีที่โด่งดังที่สุดพิธีหนึ่งของเมืองไทย และสิ่งนี้ก็เป็นที่จุดเน้นที่ทำให้ตำบลแม่เหียะเป็นที่รู้จักแก่สังคมภายนอก น่าสังเกตว่าในยุคขององค์การบริหารส่วนตำบล การประชาสัมพันธ์การจัดงานจะเป็นไปในลักษณะ “ภูมิใจนำเสนอ” อย่างมาก เจ้าภาพคือองค์การบริหารส่วนตำบลในฐานะผู้จัดมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ประเพณีบ้านตนมีคนให้ความสนใจถึงขั้น ขึ้นป้ายเชิญชวนให้มาร่วมงาน นอกจากนี้ดูเหมือนว่าทางผู้จัดมีความพยายามที่จะสื่อประเด็นเรื่องปู่แสะย่าแสะกับการอนุรักษ์ป่าแม่เหียะ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงมิติวัฒนธรรมประเพณีกับประเด็นการอนุรักษ์ธรรมชาติเข้าไว้ด้วยกันอีกทั้งเป็นการให้ความหมายใหม่แก่พิธีกรรม (ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่ได้ถูกเน้นย้ำมากนัก) ขณะเดียวกันควรกล่าวด้วยว่าหนึ่งในวัตถุประสงค์ของการจัดงานก็เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในตำบลแม่เหียะ ต่อประเด็นนี้อาจกล่าวได้ว่าพิธีเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะจะเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่สามารถ “ขาย” ได้ดีเป็นอย่างยิ่ง ด้วยความเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนที่ใด ประกอบกับเป็นพิธีกรรมที่มีความครบถ้วนในทุกมิติทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม การอนุรักษ์ธรรมชาติ ในแง่ที่ว่าคุณค่าและความหมายของพิธีกรรมจะมีความเกี่ยวข้องกับสังคมและชาวบ้านน้อยลง ทว่า คุณค่าและความหมายใหม่ๆ ก็ถูกขับเน้นออกมาทำให้พิธีกรรมสามารถดำรงอยู่ต่อไปแม้ว่าจะเป็นไปตามกระแสสังคมก็ตาม

ในยุคขององค์การบริหารส่วนตำบล ดูเหมือนว่ารูปแบบและสาระัตถะบางประการของพิธีกรรมจะเปลี่ยนไป พิธีกรรมดูมีความเอิกเกริกมากขึ้น เช่น ขบวนแห่พระพุทธรูปที่ใช้คนร่วมร้อย มีการเพิ่มเติมพิธีกรรมบางอย่าง เช่น พิธีบวงสรวงที่ศาลาปูแปะย่าแสะเชิงดอยคำ นอกจากนี้พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงตัวมาชื้ออยู่บ่อยครั้ง โดยในระยะเวลาราว 10 ปีที่ผ่านมา (ตลอดช่วงทศวรรษ 2540 - ต้นทศวรรษ 2550) มาชื้อได้ถูกเปลี่ยนตัวไปแล้วอย่างน้อย 5 ราย นอกจากนี้ ยังพบปัญหาความไม่เสถียรภาพในรูปแบบพิธีกรรม เช่น บางปีมีการงดเว้นการฆ่าควายในดง หากแต่ไม่นานก็กลับมาทำอีกครั้ง

เมื่อพิจารณาสาเหตุแห่งความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมและคติความเชื่อ พบว่ามีอยู่หลายประการ อาทิ ความเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลจากผู้จัด/เจ้าภาพ (อบต./เทศบาล) ทั้งในแง่การขับเคลื่อนกิจกรรมด้วยงบประมาณมากกว่าเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เมื่อพิจารณาประกอบกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในตำบลแม่เหียะ การแบ่งขั้วความคิดและการเมืองยังมีผลต่อความรู้สึกที่อยากจะเข้าร่วมหรือไม่อยากเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นผู้จัดอยู่น้อย นอกจากนี้พบว่าผู้จัดยังได้ขยายบทบาทในเข้ามาดูแลจัดการกับองค์ความรู้ในด้านพิธีกรรมมากขึ้น

กระทั่งอาจก้าวล้าบทบาทของผู้หญิงในตระกูลแสนวิเศษซึ่งมีหน้าที่เสมือนผู้จัดการพิธีเลี้ยงดองอย่างไม่ตั้งใจ เป็นผลให้รูปแบบของพิธีกรรมเปลี่ยนไป รวมถึงเรื่องความพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวของผู้จัดเพื่อให้งานออกมาดูดี ที่แม้จะเป็นเจตนาดีของผู้รับผิดชอบการจัดงาน ทว่า สิ่งเหล่านี้ ก็ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ปลดทอนลักษณะความเป็นธรรมชาติของพิธีกรรมแบบชาวบ้านลงไปเรื่อยๆ ข้อครหาต่างๆ เกี่ยวกับการทำให้เกิดความผิดเพี้ยนของพิธีกรรมจึงมักพุ่งเป้ามาที่ผู้จัดคือ อบต./เทศบาล

บทบาทของม้าขี่ในพิธีเลี้ยงดองก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลจากการเปลี่ยนตัวม้าขี่ที่บ่อยครั้งในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์เปรียบเทียบกับม้าขี่ในพิธีเลี้ยงดองรุ่นเก่าที่เป็นเสมือนต้นแบบ อีกทั้งคำถามประเภทว่า “เข้าจริง” หรือ “ของจริง” หรือไม่ ก็เริ่มเกิดขึ้น ดูเหมือนว่าม้าขี่ได้กลายเป็นผู้ที่มีส่วนในการกำหนดทิศทางที่จะมาลงทรงอีกด้วย ดังนั้นเมื่อม้าขี่บางรายกล่าวว่า เจ้านาย (ผีเจ้านาย) ของตนระบุให้ลงทรงได้แต่เฉพาะผีผู้ชาย ผีสำคัญอย่างย่าแสะที่เป็นเสมือนผีประธานของการเลี้ยง ณ จุดดอยคำก็จะยิ่งหายไป นอกจากนี้การลงทรงยังถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการแสดงมากขึ้น การเปลี่ยนตัวม้าขี่บ่อยครั้งจะทำให้ Theme ของพิธีกรรมแตกต่างออกไป ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่าอาจขึ้นอยู่กับภูมิรู้ของม้าขี่แต่ละรายเป็นสำคัญ สำหรับเหตุที่มีการเปลี่ยนตัวม้าขี่บ่อยครั้งในยุคปัจจุบันยังอาจเป็นเพราะปัจจัยด้านสื่อที่มีผลต่อการใช้ชีวิตทางสังคมของผู้เป็นม้าขี่ด้วย

นอกจากนี้เงื่อนไขความเปลี่ยนแปลงบางประการจะเป็นปัจจัยภายนอกโดยแท้ เช่น การเสนอข่าวจากสื่อและความเห็นของผู้มีอำนาจในบ้านเมือง ช่วงทศวรรษ 2540 เช่นกันที่เมกะโปรเจกต์ขนาดใหญ่ 2 โครงการ คือ ไนท์ซาฟารี และฟิชสวนโลกเฉลิมพระเกียรติ ได้เกิดขึ้นในพื้นที่ตำบลแม่เหียะ และเป็นต้นแบบของการต่อขยายเมกะโปรเจกต์ต่าง ๆ ในอนาคตเพื่อเนรมิต “เชียงใหม่เวิลด์” เมืองแห่งการท่องเที่ยวระดับโลกที่สมบูรณ์แบบครบวงจรตามความคิดของนายกรัฐมนตรีนั่น ทั้งนี้ควรกล่าวด้วยว่า โครงการเมกะโปรเจกต์ มีผลไม่ทางตรงก็ทางอ้อมต่อพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะด้วยภาพลักษณ์ของพิธีกรรมที่ล้าหลังป่าเถื่อน ดูจะขัดแย้งกับภาพลักษณ์ของโลกสมัยใหม่และเมกะโปรเจกต์ที่เป็นทั้งความหวังและความฝันของผู้มีอำนาจในบ้านเมืองขณะนั้นอยู่ไม่น้อย ขณะที่ฝ่ายองค์กรส่วนท้องถิ่นก็พร้อมตอบสนองต่อนโยบายการเมืองระดับชาติอย่างเต็มที่แม้ว่าจะมีผลกระทบต่อการประเพณีและพิธีกรรมท้องถิ่นอยู่บ้างก็ตาม และด้วยเหตุที่ดงย่าแสะตั้งอยู่ประชิดใจกลางพื้นที่แห่งการพัฒนา ดังนั้นจึงมีหลายครั้งที่เรื่องปู่แสะย่าแสะถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นคั่งค้างกับวาทกรรมการพัฒนา และรวมอยู่ในการต่อสู้ทางการเมืองระดับชาติช่วงก่อนรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 ด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้วยจากอำนาจเหนือธรรมชาติหรือจากคนก็ตาม เนื่องจากการพัฒนากำลังรุกล้ำเข้ามาในพื้นที่โลกสันนิบาตของปู่แสะย่าแสะมากขึ้น